

XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme)

Ekrem TAK*
Bilgin AYDIN**

Öz

Bu alışmada XVII. yüzyıl İstanbul’unda medrese talebelerinin okuduğu kitaplar tereke kayıtları üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı medreselerinde okutulan kitaplarla ilgili kaynaklarda birbirinden farklı birçok kitap adları geçmekte ve teorik olarak bu kitapların medreselerde okutulduğu kabul edilmektedir. Ancak bu kitapların hepsi medreselerde okutuluyorsa acaba bu durum medrese öğrencilerinin kitap koleksiyonlarına yansımış mıdır? Bunu tespit edebilmek için şeriyye sicilleri ve tereke kayıtları incelenmiştir. Bu çalışmada başta Kısım-i Askeriye Mahkemesi olmak üzere İstanbul mahkemelerine ait siciller taranarak 1089-1110 (1678-1698) tarihleri arasında tesbit edilen medrese talebelerine ait 14 tereke kaydı değerlendirilmiştir. Bu terekelerde mevcut kayıtlardan vefat eden medrese talebelerinin öğrenim gördüğü medreseyi, memleketlerini, mirasçılarını, servetlerini, öldüklerinde medresede mevcut kitaplarını ve bu kitapların fiyatlarını, mensubu oldukları askerî ve idarî sınıfları ve varsa ticarî münasebetlerini öğrenmek mümkündür. .

Anahtar Kelimeler: Medreseler, talebeler, eğitim, kitaplar.

* Dr. Öğretim üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Bilgi ve Belge yönetimi, İstanbul, Türkiye.

Elmek: ekrentak@yahoo.com.

<https://orcid.org/0000-0003-1386-6519>

** Prof. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Bilgi ve Belge yönetimi, İstanbul, Türkiye.

Elmek: bilginaydin34@gmail.com.

<https://orcid.org/0000-0003-1380-9733>

Received Date / Geliş Tarihi: 29.08.2018
Accepted Date / Kabul Tarihi: 28.10.2018

DOI: diledcara.542604

Tthe Books Reading in İstanbul Madrasahs in the XVII Century

Abstract

This study aims to examine the textbooks which the students would read during the course of their education in the madrasahs in İstanbul during the seventeenth century through the probate records (tereke). As it is known, miscellaneous books have been mentioned in the resources related to the textbooks which were read in the Ottoman Madrasahs and they are all theoretically accepted to have been taught in the madrasahs. However, if all of them were read in the madrasahs, could it be reflected on the book collections of the students? In order to reveal this, the court registers and the probate records have been examined. After going through the registers of the İstanbul courts, especially the Kismet-i Askeriye Tribunal, the 14 probate records of the madrasah students dated to the years of 1089-1110 (1678-1698) have been determined and evaluated. These records allow us to learn the hometowns, heirs and fortunes of the students who passed away and the madrasahs where they studied. It is also possible to learn the books which the students left in the madrasahs when they died, the prices of the books, the military and administrative classes they belonged to and the commercial relations if any.

Keywords: Madrasahs, students, education, books.

Extended Summary

This study aims to examine the textbooks which the students would read during the course of their education in the madrasas in İstanbul during the seventeenth century through the probate estate inventories (tereke). As it is known, miscellaneous books have been cited in the resources related to the textbooks which were read in the Ottoman Madrasas by researchers and they are all theoretically accepted to have been taught in the madrasas. However, if that so, could it be reflected on the book collections of the students? In order to reveal that, the court records and the probate estate inventories have been examined thoroughly.

For this article, the court records (sicils) of Istanbul, especially the Kısmet-i Askeriye Tribunal, have been searched and the 14 probate estate inventories belonging to the madrasa students dating from 1089 to 1110 (1678-1698) have been determined and studied. The inventories used in the study are respectively dated to 1089 (1678), 1092 (1681) (2), 1093 (1682), 1096 (1685), 1097 (1686) (4), 1099 (1688), 1101 (1689), 1103 (1691). , 1109 (1697) and 1110 (1698). The existing records in these inventories provide valuable information about the deceased students indicating where the deceased was from and in which school he was trained . They also give details about legal heirs, honorific titles which signified the membership in the military, administrative or religious establishments and commercial relationships if he had any. Besides, they include the itemized lists and appraised values of all inherited properties and books of the deceased student at the time of death. Therefore, all data which are recorded in the inventories have been investigated.

In the first section of the article, we explore the educational system in the Ottoman schools in the seventeenth century focusing on the instruction, curricula and duration of the education. Using the probate estate inventories determined, we examine the data on honorific titles, marital status and legal heirs of the deceased student and where he came from.

The second section of the article is related to medrasa books and our main objective is to determine the total monetary values of the books of the deceased students registered into the inventories. According to our findings, the probate estate inventory with the highest number of books is the inventory dating to 1101, which includes 67 books. The most valuable one is the inventory dating to 1110, which includes 44 books appraised as 13338 akçe. After each of the inventories has been evaluated in detail, the date of the inventory, the name of the deceased student whom the inventory belongs to, where the deceased was from and where he died have been indicated in the study. Furthermore, the books which the deceased left and their appraised values, whether they were sold or delivered to their heirs have been reflected.

In the third section of the article, the books recorded in the probate estate inventories have been evaluated after their classification according to their subjects headings. Thus, we have determined that 27 jurisprudence (Fıqh), 27 grammar, 12 literature, 6 inheritance law (Feraiz), 12 logic, 5 rhetorics, 4 tenets of faith (akaid) and 5 religious code (ilmi hal) books were recorded. Under each subject heading, the names and numbers of the books and the dates of inventories which they were recorded in have been demonstrated in the charts and based on these charts, they have been analyzed depending on their value and frequency of presentation in the inventories. The books are also ranged from the most to the least recorded book. Each book has been evaluated regarding in which inventories it was recorded and how much it was appraised.

At the end of the article, the images and transcriptions of 14 probate estate inventories are demonstrated in a chronological order.

Giriş: XVII. yüzyılda Osmanlı Medreselerinde Tedris Sistemi

Osmanlı medrese eğitiminin muhtevası ve süresi, günümüz modern eğitim sisteminden farklı olarak kural ve nizamlarla belirlenmiş belli bir müfredata ve sene esasına dayanmadığı için bu konudaki bilgilerimiz bazı rivayet ve anlatılarla sınırlı kalmaktadır.¹ Medrese eğitiminin esaslarını doğrudan müderrisler tayin eder ve müderris ihtisas yaptığı her hangi bir ilim dalında o ilim dalının meşhur bir eserini okutarak yeterli bulduğu talebesine icazet verirdi. Müderrisler kendi okutacakları dersler için muhtelif risaleler kaleme alır, bazı eserler için serh ve hâşiyel er yazarlardı.²

XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin yegâne eğitim kurumu olan medreselerde talebelere hangi kitapların okutulduğunu gösteren kaynaklar yeterli olmadığından her yüzyıl için detaylı olarak tespit etmek mümkün olamamaktadır.³ Bu konuda bir sınırlama ve idari düzenleme mevcut olmadığı için okutulan dersler asırlara göre değişmiş ve müderrislerin yetkisi dâhilinde kalmıştır. Bu sebeple Osmanlı medreselerinde okutulan ders veya kitapların hangi tarihten itibaren bir tertib ve nizam içinde okutulmaya başlandığı belli değildir.

1 Osmanlı medrese talebelerinin öğrenim süreleri hakkında kesin bilgiler elimizde mevcut değildir. Tahsil müddeti, hem icazet alınan eser veya derslerin sayısına göre değişim göstermekte hem de muhtelif asırlarda yapılan düzenlemeler bu süreyi uzatıp kısaltabilmekteydi. Osmanlı biyografi eserleri, ulemanın eğitimiyle ilgili ayrıntılara girmedığı için eğitimin süresinin ne kadar olduğuna dair bir soruya tatminkâr bir cevap verecek kadar fazla örnek elimizde bulunmuyor. Yalnız Şakayık-ı Numaniye'nin yazarı bu konuda bir istisna teşkil etmektedir. 901/1495 yılında doğan İsmeddin Ahmed Efendi, XVI. yüzyıl başlarında bir Osmanlı medrese talebesi olarak, kendi öğrenim sürecini otobiyografisinde nakletmiş ve bu konudaki yegâne bilginin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Onun öğrenim süresi 20 yılı aşmış ve ancak 1525 yılında 30 yaşında iken müderris olarak Dimetoka'da meslek hayatına başlamıştı. (Taşköprüzade, *eş-Şakayık-u'n-Numaniyye: Osmanlı Bilginleri*, çev. Muharrem Tan, İz yayıncılık, İstanbul 2007, s. 377-380.)

İsmeddin Ahmed Efendi'nin öğrenim süresiyle ilgili kaydını destekleyen bir bilgi de *Hırzı'l-Mülük*'de bulunmaktadır. Bu esere göre de Osmanlı medrese eğitimi 25-30 yaşlarına kadar sürmektedir. Bu yaşa kadar medresede okuması gerekli kitapları okuyup icazet alan talebeler "25-30 yaşında mülazım olup ya medreseye veya kadılığa talip olur." (Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 195.) Bu rakamlardan hareketle, ortalama beş yaşında öğrenime başlayan bir talebenin 20-25 yıllık bir öğrenim gördüğünü söyleyebiliriz.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kueumu (TTK), Ankara 1988, s. 75-77.

3 Bu konudaki bazı çalışmalar için bkz: Şükran Fazlıoğlu, "Osmanlı Medrese Müfredatına Dair Çalışmalar: Nereden Nereye?", *Türk Araştırmaları Literatürü Dergisi -Türk Eğitim Tarihi*, c. VI, S. 12 (İstanbul 2008), s. 593-609; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I-II; İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Düşünce Geleneğinde 'Siyasî Metin' Olarak Kelâm Kitapları", *TALİD*, S. 2 (2003), s. 379-398; Şükran Fazlıoğlu, "Manzûme Fi Tertib El-Kutub Fi El-Ulûm ve Osmanlı Medreselerindeki Ders Kitapları", *Değerler Eğitim Dergisi*, c. I, S. 1 (Ocak 2003), s. 97-111; Şükran Fazlıoğlu, "Ta'lim ile İrşâd Arasında: Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Medrese Ders Müfredatı", *Divân İlmi Araştırmalar*, S. 18 (2005/1). Erken dönem Osmanlı medreselerinde okutulan temel kitaplar, XII-XIII. Yüzyıllarda ortaya çıkmış ve zaman içerisinde medresede ders kitabı olarak okutulabilecek bir formda üretilmiş eserler olmalıdır. Bu bakımdan İslam dünyasında medreselerin gelişmesine bağlı olarak üretilmiş ve basitten gelişmişe doğru düzenlenmiş yeni bir kitap sistemi ortaya çıkmıştır.

Fatih döneminde böyle bir teşebbüsün mevcut olduğu ifade edilse de kaynaklar bunu ayrıntılı bir şekilde anlatmamaktadır. Konu hakkında yegâne bilgi veren kaynak Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-ahbâr*'ıdır. Âli, metnine bugüne kadar rastlanamayan Fatih'in tedris kanunundan "Der-beyân-ı nehc-i ulemâ ve bünyan-ı tarîk-i ashâb-ı dirâset ü kazâ" başlığı altında bahseder.⁴ Buna göre bir medrese talebesi üç aşamalı bir öğrenim görmektedir. Öğreniminin ilk devresinde sarf ve nahiv derslerinin yanısıra me'ânî, bedî, beyan, heyet ve hendese dersleri görür. Bu evreyi tamamlayan talebe danişmend olmaya hak kazanmıştır. Danişmend ünvanını alan talebe öğreniminin ikinci aşamasında 25 akçeli *Hâşîye-i Tecrid* medreselerinden birinde ders almaya başlayarak bir yıl ders görür. Bu sürede kendisini ispat ederse sonra aşağıdan yukarıya *Miftâh*, *Kırklı*, *Haric*, *Dahil* ve *Sahn* medreselerinde öğrenimini tamamlar. Her medresede üçer ders alır. Bu dersler usul, fûru, tefsîr, kelam, me'ânî ve diğer ilimlerden olabilir. Gelibolulu, tertib kanununun veya uygulamasının Yıldırım Bayezid Han'dan itibaren mevcut olduğunu ileri sürer. Onun naklettiği bilgilerden Sahn medreselerinde ders kitapları olarak fıkıhtan *el-Hidâye*'nin, usûl-i fıkıhtan Şerh-i Adud ve *Telvîh*'in, hadisten *Buhârî*'nin, tefsirden Zemahşeri'nin *el-Keşşâf* ının ve Kadı Beyzâvi'nin tefsirinin okutulduğu anlaşılmaktadır. Sahn'da ayrıca müderrislerin kendi seçecekleri kitapların da kullanıldığı söylenebilir. Tetimme medreselerinde ise Şerh-i Şemsiye ve İsfahânî okunması öngörülmüştür. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Gelibolulu Mustafa Âli'nin tarihinden özetleyerek Osmanlı medreselerinde okutulan dersleri 20-25 akçelik *Hâşîye-i Tecrid* medreselerinden başlayarak ve ayrıca ilim dallarına göre sınıflandırarak sistematik bir şekilde listelemiştir.⁵

Osmanlı medreselerinde tedris sistemi, yüzyıllar boyunca değişmekle beraber XVII. yüzyıldan itibaren sistemin belirli bir şekil aldığı görülmektedir. *Hırzû'l-Müluk* adlı eser, tedris sistemini şu şekilde resmetmektedir:

"Her tab-ı nüktedana hafî ve nihan degildir ki tarîk-i ilme çalışup danişmend olmak maksud idinen kimesne bir mikdar zaman evkatın, nahv ü sarfa ve sayir muhtasarata sarf ve mantık ve kelam ve me'ânî okuyup ba'dehu danişmend oldukda İstanbul'da olan Hâşîye-i Tecrid medreselerinin her birinde üçer dörder ay yatup şuğl eyleyüp, her müderrisden beş altı ders okuyup bu uslub üzere hareket idüp

4 *Künhü'l-Ahbâr, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, c. II, haz. Hüdaî Şentürk, TTK, Ankara 2003, 69-72.

5 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 19

dört beş yıla değin Semaniye medreselerine varup anda dahi bir yıl mikdarı durup andan padişah medreselerine varup ve bi'l-cümle nice efazıl hidmetine yetişüp her birinden nice istifade ve istifaza idüp her vechile meleke ve istidad geldükten sonra yirmibeş otuz yaşında mülazım olup ya medreseye veya kadılığa talib olur.”⁶

Esere göre danişmend olmak isteyen bir kimse öncelikle sarf, nahiv, muhtasarat, mantık kelam ve me'ânî okumalıdır. Sonra *Hâşiye-i Tecrid* medreselerinin her birinde üçer dörder ay kalarak her müderristen beş altı ders okumalıdır. *Hâşiye-i Tecrid* medreselerindeki derslerini dört beş yılda tamamlayan bir danişmend, *Semaniye Medresesi* 'ne geçerek bir yıl da burada ders görmektedir. *Semaniye* 'den sonraki son aşama ise *Süleymaniye Medresesi* 'dir. *Süleymaniye Medresesi* 'ndeki öğrenimini tamamlayan danişmend 25-30 yaşlarında mülazım olmaya hak kazanmakta ve müderris ya da kadılığa aday olmaktadır.

Hırzû'l-Müluk yazarı, medrese eğitiminin ana gayesinin talebeye öncelikle Arapça sarf ve nahvi öğretmek olduğunu vurgular. “Sarf ve nahv görmemiş ve muhtasarat okumamış” cahillerin rüşvet ve şefaatile danişmend ve sonra da kadı olduklarını ve “Müslümanların davaların yalan yanlış görüp hükm idüp nice mefsetet-i azîmeye sebep” olduklarını söyler:

“Mesela bir divarun temelinde zelev muhtemel ola üstüvâr olmak ihtimâli yokdur. İlm-i şerîfin dahi esası sarf ve nahvidir. Nahv ve sarfda ve sâyir fünûn-ı âliyyede câhil olan ulûm-ı âliyyede dahi râcil olmak muhakkaktır. Bu mukaddimeden maksûd oldur ki şimdiki halde ulema ahvâli dahi muhtel olup meselâ sarf ve nahv görmemiş ve muhtasarat okumamış bir câhil ya mal kuvvetiyle ve yahud bir tarikile üç dört yıla değin danişmend olup ba'de ya rüşvet ile ve yahud şefâ'atle bir kadılık alup çıkup gidüp, varup kadılığında Müslümanların da'vaların yalan yanlış görüp hükm idüp nice mefsetet-i azîmeye sebep olur. Danişmend ve mülâzım ahvâli böyle olıcak sayir ahvâlleri bundan dahi harâbdır. Geçenlerde, bir danişmend, ibtidâ-i hareketinden beş yıla değin semaniyeye varsun diyü emr-i şerif olmuşken asla icrâsına mukayyed olmazlar.”

XVII. yüzyılda medrese öğrenimi hakkında bilgiler veren nadir müelliflerimizden biri de Evliya Çelebi'dir. Seyahatnamedeki kayıtlara göre Evliya Çelebi, İstanbul'daki öğrenim hayatının ilk basamağına bir sıbyan mektebi olan Ağaoğ-

6 Yaşar Yücel, *Hırzû'l-Müluk*, s. 194-195

lu Mektebi'nde başlamış daha sonra Fatih semtinin Karaman mahallesinde Sadi Çelebi Dârülkurrâsında 11 yıl öğrenim görmüş ve bu medresede İbn-i Kesir'in *Kıraat-i Seb'asını* ve Şatibi adlı eserleri okumuştur. Dârülkurrâlar diğer medreselerden farklı bir eğitim sistemine sahip olduğu için Evliya Çelebi buralarda Şemseddin el-Cezerî ve Ebu Muhammed Şatibi'nin eserlerinin okutulduğunu belirtir. Dârülkurrâlarda temel amaç kıraat eğitimi yani Kurân-ı Kerim'in muhtelif kıraat imamlarına göre okunuşunun öğretilmesiydi. 9 yaşında hafız olan Evliya Çelebi'nin kıraat ilimlerine yönelmesi ve sesinin güzelliği dolayısıyla bu tür bir eğitimi tercih etmesi gayet tabii bir durumdur.⁷

Evliya Çelebi bir müddet de Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde Ahfeş Efendi'den öğrenim görmüştür. Bu medresede yedi sene süren tahsil hayatı boyunca İbnülhacib'in (ö.1249) Şafiye (sarf) ve *Kâfiye* (nahv) adlı eserleri ile *Kâfiye*'nin şerhi olan Molla Câmî'nin *Fevâidü'z-Ziyaiye*'sini, Ahfeş Efendi'den İzzî'yi okudu. Kâfiye ve kıraat derslerine Enderun'a alındıktan sonra da devam etmiştir.

Yukarıda verilen biyografik malumatta da görüldüğü üzere bir Osmanlı medrese talebesi muhtelif medreselerde, muhtelif müderrislerden, farklı dersler okuyarak yetişmektedir. Bu bakımdan her bir talebenin ayrı bir tedris hikâyesi bulunmaktadır. Yalnız medrese basamağının ilki olan gramer öğreniminde standart bir ders veya eser silsilesi izlendiği *Hırzû'l-Müluk*'ün kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Tereke Kayıtlarının Değerlendirilmesi

Bu araştırmada medrese talebelerine ait 14 tereke kaydı değerlendirilmiştir. Bu terekeler 1089-1110 yılları arasına aittir. 14 talebenin memleketlerine göre dağılımlarına baktığımızda bunlardan beşinin Anadolu, ikisinin ise Rumeli kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Memleketleri belirtilmeyen 7 talebenin İstanbullu olduğunu kabul edebiliriz. Çünkü bunların miraslarının İstanbul dışına gönderildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Vefat eden 14 talebeden 10 tanesinin terekesi varislerine teslim edilirken,

7 Nurettin Gemici, "Evliya Çelebi'nin Arapça bilgisi ve Arapça kaynaklarla ilişkisi üzerine gözlemler" *Evliya Çelebi Seyahatnamesinin Yazılı Kaynakları*, Editör: Hakan Karateke – Hatice Aynur, TTK Yayınları, Ankara, 2012, s. 187-199; Helga Anetshofer, "Seyahatname'de Dilbilime Dair Kaynaklar", *Evliya Çelebi Seyahatnamesinin Yazılı Kaynakları*, Editör: Hakan Karateke – Hatice Aynur, TTK Yayınları, Ankara, 2012, s. 279-280.

2 talebenin varisi olmadığı ya da varislerinin kimliği belli olmadığı için terekesi beytümale nakledilmiştir. Geriye kalan 1 tereke sahibinin emvâli vasîsine teslim olunmuştur. Bir talebenin ise borcu tereke yekûnundan çok olduğu için malları borç karşılığı alacaklılarına dağıtılmıştır.

Vefat eden medrese talebelerinin hepsi için tereke kaydı tanzim edilmiyordu. Bunu günümüze intikal eden tereke kayıtlarının çok sınırlı sayıda olmasından da anlıyoruz. Günümüze ulaşmış talebe terekeleri incelendiğinde; bu kayıtların daha çok ölen talebenin varislerinin kimliğini tespit etmek ve terekede kayıtlı mal varlığını müteveffanın ailesine ulaştırmak için düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bu türden tereke sahiplerinin tamamının İstanbul dışında olması da terekelerin tanzim gayesini ortaya koymaktadır. Mesela Sinan Paşa Medresesi'nde öğrenim gören ve çok sayıda kitaba sahip olan İbrahim Çelebi'nin sahip olduğu eşya ve kitaplarının fiyatı kaydedilmemiştir. Çünkü onun sahip olduğu kitap ve eşyalar satılmamış, ailesine ulaştırılmak üzere kayıt altına alınmıştır.

Elimizdeki en eski tarihli tereke kaydı olan 2 Cemaziyelâhir 1089 tarihli belge, düzenlenişi bakımından talebe terekeleri için tipik bir örnektir. Bu belge, Fatih Sultan Mehmed medreselerinde öğrenim görmekte iken vefat eden Malatyalı Hüseyin Çelebi'nin varislerini, mal varlığını ve bu malların kimler aracılığıyla aileye ulaştırılacağını tespit etmektedir. Belgeye göre Hüseyin'in mal varlığı annesinin yanısıra iki erkek ve iki kız kardeşine kalmıştır. Bunun için Hüseyin'in mal varlığını, vasi tayin edilen Kadı Himmet Efendi tespit ettirecek ve malların satış işlemini gerçekleştirdikten sonra elde edilen parayı müteveffânın ailesine gönderecektir.

Talebe terekelerinin tamamında, talebenin sahip olduğu mal varlığı listelenirken ilk olarak kitaplar kaydedilmiştir. Bu eğilim kitaba ve dinî olana saygının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bunu kitap listesinin en başında Kurân'ı Kerim'in yer almasından da anlamak mümkündür. Talebe terekelerinde kitap yanında hemen hemen daima kalem, kağıt gibi yazı malzemelerine, farklı türlerden eşyalara da rastlanılmaktadır. 2 Cemaziyelâhir 1089 tarihinde vefat eden Hüseyin Çelebi'nin terekesinde bir *En'âm-ı aşerîf*'in yanısıra deste halinde kağıt, kağıt tahtası, pirinç ve ağaç divitler ile mürekkep hokkası bulunuyordu. Bu terekede ilginç bir şekilde kılıç, yay ve tirkeş gibi silahlar da kayıtlıdır. Osmanlı askerî sınıfının dışında silah taşımamanın yasak olduğu bir dönemde bir medrese talebesinin

silahlara sahip olması onun bu zümre ile bir bağlantısı olabileceğini düşündürmektedir.

Terekelerde talebelerin statüsünü gösteren (mülazım, muid, danışmend gibi) fazla bir kayıt yoktur. Fatih medreselerinden Ayak medresesinde kalan Abdülganî Efendi bir istisna teşkil etmekte olup, onun medresede “mülâzemet tarîkiyle sâkin” olduğu bildirilmiştir.⁸ Demekki Abdülganî Efendi, kadı ve müderris olmak için sıra bekleyen birisidir.

Talebelerin ünvanlarına bakıldığında 14 tereke kaydında müteveffa talebelerin genellikle iki farklı ünvanla kaydedildiği görülmektedir. Bunlardan ikisinin ünvanı çelebi, on tanesinin *efendidir*. Geri kalan 2 tanesinin ismi ise ünvansız olarak kaydedilmiştir.

14 tereke kaydının medreselere göre dağılımı dikkate alındığında bunların İstanbul’un 6 ayrı medresesine ait olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Fatih ve Süleymaniye medreselerinde tahsil gören talebe sayısı diğerlerine nazaran fazladır. Bu medreselerde üçer talebenin vefatı dolayısıyla terekeleri tutulmuştur. Diğer medreselere bakılacak olursa Rüstem Paşa Medresesi’nde 2, Sinanpaşa Medresesi’nde 1, Karaçelebizâde Mahmud Efendi Medresesi’nde 1 ve Vâni Efendi Darülhadişi’nde bir talebenin tahsil görürken vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bir talebe de Edirne’de bir medresede misafir iken vefat etmiştir. Muhtemelen bu talebenin İstanbul’daki medreselerden birinde kaydı bulunmakta idi.

Tablo: I

Talebinin Adı	Medresesi	Tereke Tarihi	Kitap Adedi	Kitapların toplam değeri (Akçe)
Hüseyin Çelebi ibni eş-Şeyh Ahmed	Fatih	1089	1	-
Mustafa Efendi bin Şaban	Rüstem Paşa	1092	-	8085
Hüseyin Efendi bin Osman	Süleymaniye Tıp	1092	56	2031
Abdülganî Efendi ibni Ömer	Fatih	1093	-	1180
İbrahim Çelebi ibni İbrahim	Sinan Paşa	1096	29	-

⁸ İstanbul Ş.S. (TSMA), 243, vr.7

Fazlullah Efendi b. İbrahim b. Abdüssamed	Fatih	1097	10	1299
Hasan efendi bin Mustafa	Rüstem Paşa	1097	28	6717
Tatar Ali Hoca	Edirne'de (boş)	1097	12	766
es-Seyyid Kasım Efendi bin İsmail bin Kasım	Süleymâniye	1097	23	1120
Mehmed bin Ahmed Efendi bin Mehmed	Karaçelebizâde Mahmud Efendi	1099	16	1155
Abdulkerim Efendi bin Ahmed Efendi	Fatih	1101	67	6129
Mehmed Efendi b. Ömer b. Mehmed	Süleymaniye	1103	-	4865
İbrahim Efendi bin Himmet	Edirne'de Üçşerefeli +Süleymaniye	1109	-	4346
Abdüsselâm bin Ahmed bin Abdullah	Vânî Efendi Dârü'l-hadîsi	1110	44	13388

Medrese talebelerinin terekelerinden aile durumları hakkında bilgi edinmek de mümkün olmaktadır. Bu durumda 14 müteveffa talebenin üçünün miraslarının eşlerine ve çocuklarına kalmasından dolayı evli oldukları anlaşılmaktadır. 7 talebenin ise miraslarının kardeş, anne-baba ya da yakın akrabalara kalmasından dolayı bekâr olduklarına hükmedilebilir. 2 talebenin ise varisleri belli olmadığından mirasları beytülmale kalmıştır. 1 talebenin de borcu tereke tutarından çok olduğu için emvâli mirasçılara kalmayıp borçları için kullanılmıştır. 1 talebenin ise muhtemelen küçük yaşta kimsesiz kalmış olmasından dolayı mirası vasisine naklolunmuştur.

Terekelerdeki Kitapların Toplam Değeri

Terekelerde kitapların akçe üzerinden toplam değerlerine bakıldığı zaman 13388 akçe ile Vâni Efendi Darülhadisi'nde vefat eden Abdüsselâm bin Ahmed'in terekesindeki bıraktığı 44 kitabın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada Rüstem Paşa Medresesi'nde vefat eden Mustafa Efendi b. Şaban'ın 8085 akçelik terekesi vardır. Ancak Mustafa b. Şaban'ın kaç kitap bıraktığı terekede kaydedilmemiştir. Rüstem Paşa Medresesi'nde vefat eden diğer bir talebenin ise geride 6717 akçe tutarında 28 kitap bıraktığı görülmektedir. İncelenen terekelerde en düşük meblağ ise 766 akçe olup bu tereke geride 12 kitap bırakan Tatar Ali Hoca'ya aittir.

Vefat eden talebelerin geride bıraktıkları kitap sayılarına bakılacak olursa Fatih Medresesi'nden Abdülkerim Efendi 67 kitap ile en çok kitap sahibi talebe olarak ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra Süleymaniye Tıp medresesinden Hüseyin Efendi b. Osman 56 kitapla ikinci, Vânî Efendi Daülhadisi'nden Abdüsselâm bin Ahmed ise 44 kitap ile üçüncü sırada gelmektedir. Sinan Paşa Medresesi'nden İbrahim Çelebi'nin 29, Rüstem Paşa Medresesi'nden Hasan Efendi'nin 28, es-Seyyid Kasım Efendi'nin 21 kitabı bulunmaktadır.

Medrese Talebelerine Ait XVII. Yüzyıl Tereke Kayıtları

Talebe terekeleri arasında kitap kaydı bulunan en eski tarihli belge, Cemaziyelâhir 1089 tarihli olup Hüseyin Çelebi b. eş-Şeyh Ahmed'e aittir.⁹ Hüseyin Çelebi'nin terekesinde sadece bir *En'âm-ı şerîf* kayıtlıdır. Herhalde Hüseyin Çelebi'nin kitapları bundan ibaret olmamalıdır. Çünkü terekesinde deste halinde kağıt, kağıt tahtası, pirinç ve ağaç divitler ile mürekkep hokkası bulunmaktadır. Kitap istinsahıyla uğraştığına göre onun başka kitapları da olmalıdır. Hüseyin Çelebi'nin 1089 tarihli terekesinden sonra Rüstem Paşa Medresesi'nde sakin iken vefat eden Mustafa Efendi b. Şaban'ın 15 Rebiulahir 1092 tarihli terekesi¹⁰, kitaplarının zenginliğiyle dikkati çekmektedir. Kitaplarının toplam değeri 8085 akçeyi bulmaktadır. Mustafa Efendi b. Şaban'a ait kitapların başında diğer pek çok terekede olduğu gibi *Kelâmullah* şeklinde kaydedilen *Kurân-ı Kerîm* bulunmaktadır. 3000 akçe değerindeki bu *Kurân-ı Kerîm* terekedeki kitaplar içerisinde en pahalı eserdir. Muhtemelen yazı ve cildi bakımından değerli bir nüshadır. Bundan sonraki kitap *Eşbâh ve Nezâir*'dir. Fakat bu eserin müellifi belirtilmediği için bu alanda aynı adla kaleme alınan birçok eserden hangisi olduğunu tahmin etmek mümkün değildir. *Eşbâh ve Nezâir*, İslâm hukukundaki küllî kaideleri, benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümleri açıklamayı konu alan bir ilim dalının adıdır. Bu dalda yazılan eserler de ortak bir adlandırmaya sahiptir. Dolayısıyla terekedeki kitap, bu türde eser vermiş müelliflerden herhangi birine ait olabilir.¹¹

9 Mülga Beledi Kassamlığı, No.12, vr.93a.

10 İstanbul ŞS (TSMA), No.242, vr.18.

11 Süyüti, *Eşbâh ve Nezâir*'i "fikhin hakikatına, esasına, kaynaklarına ve eserlarına muttali olmayı sağlayan önemli bir ilim" diye tanımlar. Fıkıh literatüründe İbnü'l-Vekîl'in (ö. 716/1317) *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'i bu isim altında yazılan kitapların ilki sayılmış, daha sonra bu alanda kaleme alınan eserler için de bir ölçüde model teşkil ettiği kabul edilmiştir. Yine bu alanda yazılan eserler arasında Tâceddin es-Sübkî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'i, İbnü'l-Mülakkın'ın *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'i, Süyüti ve Zeynüddin İbn Nüceym'in aynı adla anılan eserleri zikredilebilir. (Mustafa Bakır, "Eşbah ve Nezair", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DA)*, c.XI (1995), s.457)

Arapça gramer kitaplarının en meşhurlarından biri olan Çarperdi, listedeki üçüncü eserdir. Fakat Çarperdi'nin yanında listelenen üç eser daha bulunmaktadır. Bunlar eser veya yazar adı belirtilmeyen ve sadece *Fârisî Lügat* şeklinde kaydedilen bir eser ile *Mutavassıt* ve *Ferâiz-i Seydî* adlı eserlerdir. Bu dört eser tek bir başlık altında kaydedilmiş olup bunların sonunda “alayı” kaydıyla dördünün toplam fiyatı yazılmıştır. *Kavâ'id-i İrâb* ve *Hâşiye-i Hayâli* ve *Şerh-i Akâid* ve *Dav* ve *Avâmil-i Mu'ribî* bir arada kaydedilmiştir. Terekedeki diğer kitaplar şunlardır: *Muhtasarât-ı Nevâzil*, *Kavâ'id-i İrâb-ı Zencâni*, *Hadis-i Erba'in*, *Şerh-i Sekkâki*, *Muhtasar Ferâiz*, *Mültekâ*, *Kavâ'id-i İrâb Şerhi*, *Sadrü'ş-Şerî'a*, *Pendnâme*, *Şerh-i Akâid*, *Ebulleys*, *Mukaddime*, *Şerh-i Menâr*.

Hüseyin Efendi bin Osman'a ait 1 Cemaziyelâhir 1092 tarihli tereke¹², talebe terekeleri arasında en dikkat çekici olanıdır. Süleymaniye medreselerinden Tıp Medresesinde sâkin iken vefât eden Hüseyin Efendi bin Osman, geride 56 kitaplık bir koleksiyon bırakmıştır. Fakat maalesef bu terekedeki kitapların adları kaydedilmemiş ve eserler kayda geçirilirken sadece “kitab”, “def'a kitab” ibarelerine yer verilmiştir. Muhtemelen mesleki tıp kitaplarından oluşan bu koleksiyondaki kitap adları tespit edilemediği için veya buna lüzum görülmediğinden böyle bir usul tercih edilmiştir. Kitaplarının toplam değeri 1930 akçedir. Hüseyin Efendi'nin malları hayattaki tek varisi olan annesi Havva'ya ulaştırılmak üzere kayıt altına alınmıştır.

10 Şevval 1093 tarihli Abdülganî b. Ömer'e ait olan tereke¹³, medrese öğrenimini tamamlamış birisine ait olması dolayısıyla diğerlerinden farklıdır. Bu duruma, tereke kaydında “mülâzemet tarîkiyle sâkin” denilerek işaret edilmiştir. Konyalı Abdülganî, kadı veya müderris olmak için mülâzemetini tamamlamak üzere İstanbul'a gelmişti. Sahip olduğu kitaplar, bütün ilmiye mensuplarının terekelerinde görebileceğimiz üç kitaptan ibaretti. İbrahim Halebî, *Mültekâ* ve bir *Fetva Mecmuası*. Bir de not almak veya eser istinsah etmek için yanında bulundurduğu bir “Beyaz mecmu'a”. Eser veya yazar adı belirtilmeyen *Fetva mecmu'ası* muhtemelen derleme bir çalışmaydı. Yazarı bilinen fetva mecmualarında yazar adı genellikle belirtilmiştir. *Halebî* veya *Mültekâ* bütün kadıların başlıca müracaat kitabıydı. Abdülganî b. Ömer'in terekesi, mülazımların yaşadıkları zor hayat şart-

12 Mülga Beledi Kassamlığı, No.15, vr.17a.

13 İstanbul Ş.S. (T SMA), No.243, vr.7.

larının bir şahidi olup onun, Fatih medreselerinden birine sığınmış iken burada hastalanarak öldüğünü haber vermektedir. Borçları, geride bıraktığı mallarından fazla olduğu için 1180 akçe değerindeki dört kitabı ve ve eşyaları satılarak borçları ödenecekti. Abdülganî Efendi Konyalıydı ve Konya'da Fatma adında bir kızı ve Abdurrahman adında bir erkek kardeşi bulunuyordu. Ölmeden önce terekesinin satılmasını ve borçlarının ödenmesini vasiyet etmişti. Kalan paranın ise kızı ile kardeşine verilmesini vasiyet etmişti. Fakat terekesi, borçlarını karşılamadığı için geride onlara verilecek para da kalmamıştı.

Sinan Paşa Medresesi'nde öğrenim gören İbrahim, aslen Rumeli'nin Tırhalla kazasından olup 1096 tarihli terekesinde 29 adet kitap kayıtlı bulunmaktadır.¹⁴ Bu kitaplar arasında Mantık, Kelam, Akâid ve Fıkıh ilmine ait kitaplar dikkat çekmektedir. Diğer terekelerle mukayese edildiğinde çok sayıda kitaba sahip olduğu söylenebilecek olan İbrahim Çelebi'nin kitaplarının fiyatları kaydedilmemiştir. Çünkü onun sahip olduğu kitap ve eşyalar satılmamış ailesine ulaştırılmak üzere kayıt altına alınarak bir sandık içerisinde vasisi Seyyid Ahmed Çelebi'ye teslim edilmiştir.

Fatih medreselerinden Başmedrese'de kalan Şamlı Fazlullah Efendi bu medresede misafir olarak ikamet etmekte iken vefat etmiştir.¹⁵ Fazlullah Efendi'nin 1097 tarihli terekesinde 10 adet kitap kaydedildiği görülmektedir. Terekede kayıtlı bu kitaplar arasında en kıymetli olanı 300 akçe ile kısaca *Dürer* olarak kaydedilmiş olan *Dürerü'l-Hükkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm* isimli fıkıh kitabıdır. Bunu takiben terekenin ikinci kıymetli eseri ise 120 akçe ile kaydedilmiş *En'âm-ı Şerîf*'tir. Fazlullah'ın kitaplarının yekûnu 1359 akçe olarak kaydedilmiştir. Tereke kayıtlarına göre evli olduğu anlaşılan Fazlullah'ın mal varlığı kızlarına ve amcaoğluna intikal etmiştir. Fazlullah'ın eşinin isminin varisler arasında geçmemesi eşinin vefat ettiğini düşündürmektedir.

Rüstem Paşa Medresesi'nde öğrenim gördüğü sırada vefat eden Kütahya'lı Hasan Efendi'nin 1097 tarihli terekesinde 28 adet kitap kayıtlı bulunmaktadır.¹⁶ Hasan Efendi'nin toplam 6717 akçelik metrukâtı arasında en kıymetli eser 1500 akçe ile kaydedilmiş olan *Kurân-ı Kerîm*'dir. Bu döneme ait talebe terekelerinde bulunan diğer *Kurân-ı Kerîm*'ler ile mukayese edildiğinde vasat bir yazma olduğu

¹⁴ Mülga Beledi Kassamlığı, No.18, vr.93b.

¹⁵ Kismet-i Askeriye, No.12, vr.57a.

¹⁶ Kismet-i Askeriye, No.12, vr.110b-11a.

anlaşılmaktadır. Hasan Efendi'nin 1205 akçe değerindeki üç kitabı bir arada kaydedilmiş olup bunlar *Hutût-ı Kadı*, *Kenz*, *Def'a Kadı* adlı kitaplardır. Terekenin diğer bir kıymetli kitabı ise 750 akçelik *Meşârik-ı İbn-i Melek*'tir. Bu eser "İbn Melek" lakabıyla meşhur İzzeddin Abdüllatif er-Rûmî'nin *Mebâriku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr*¹⁷ adlı eseridir. Terekede kayıtlı bulunan en düşük fiyatlı kitap ise 5 akçelik *Kavâ'id-i Kurân*'dır. Hasan Efendi'nin muhtemelen ailesinden hiç kimse hayatta olmadığı için mal varlığı Kütahya'nın Şeyhli kazasında bulunan amcaoğullarına kalmıştır.

Edirne'de ismi belirtilmeyen bir medresede vefat eden Tatar Ali Hoca'nın ise terekesinde 12 adet kitap vardır.¹⁸ Ali Hoca'nın kitaplarının yekûnu 745 akçe olarak hesaplanmıştır. Bu kitaplar arasında en kıymetli olan *Tecvîd-i Kurân ma'a Musavverât*'ın fiyatı 180 akçedir. Terekede kayıtlı bulunan kitap arasında en düşük değere sahip olan eser ise *Lugât-i Ferište ma'a En'âm-ı Şerîf*'tir. Bu iki esere 16 akçe fiyat takdir edildiği görülmektedir. 44 akçeye satılan *Mecmu'a-i Türki*'den ise iki adet bulunmaktadır. Tatar Ali Hoca'nın tespit edilebilen bir varisi olmadığı için mal varlığı beytülmale verilmiştir.

İstanbul'da Süleymaniye medreselerinin birinde vefat eden ve aslen Ankaralı olan es-Seyyid Kasım Efendi bin İsmail'in 1097 tarihli terekesinde 23 kitap kaydedilmiştir.¹⁹ Terekede bu kitapların yekûnunun 1120 akçe olduğu belirtilmiştir. Kasım Efendi'nin sahip olduğu kitaplar arasında en kıymetlisi 500 akçelik *Eşbâh Nezayir* isimli kitaptır. Kasım Efendi'nin mirası ise boşandığı eşine ve babasına teslim edilmiştir.

Aslen Eskişehirli olan Mehmed bin Ahmed Efendi İstanbul'da Karaçelebizâde Mahmud Efendi Medresesi'nde vefat etmiştir.²⁰ Mehmed vefat ettiği anda arkasında yekûnu 1155 akçe tutan 16 adet kitap bırakmıştır. 1099 tarihli terekede üçüne birden 315 akçe değer biçilmiş olan *Mültekâ ve Lârî ve Füsul-i Hall-i Akd* isimli kitaplar terekenin en değerli eserleri olarak kaydedilmiştir. Mehmed'in mirası Eskişehir'de yaşayan Abdullah Çelebi ve İbrahim Çelebi isminde iki kardeşine kalmıştı.

17 Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII/1 (2008), s.36.

18 Kısmet-i Askeriye, No.12, vr.188a.

19 Kısmet-i Askeriye, No.12, vr.137b-138a.

20 Kısmet-i Askeriye, No.13, vr.27b-28a.

İstanbul'da Fatih Sahn-ı seman medreselerine bağı Çifte Baş medresesinde vefat eden Abdulkerim Efendi bin Ahmed Efendi arkasında sayıca oldukça çok kitap bırakmıştır. Abdulkerim Efendi'nin 1101 tarihli terekesinde 67 kitabı bulunmaktadır. Toplamı 6129 akçe olan kitaplar satılarak bedeli kız kardeşi ve erkek kardeşi arasında taksim edilmiştir.

Aslen Rumeli'nin Filorina kazasından olan Mehmed Efendi b. Ömer b. Mehmed Süleymaniye Darülhadişi'nde öğrenim görürken vefat etmiştir. Mehmed Efendi'nin 1103 tarihli terekesinde 26 kitap vardır. Toplam yekûnu 4865 akçe tutan kitapların içinde en kıymetlisinin tereke tutarının neredeyse yarısına tekabül eden 2151 akçelik kıymetli bir Kuran-ı Kerim'in olduğu görülmektedir. Geriye kalan yekûnun içerisinde ise *Mültekâ* adlı fıkıh kitabı 400 akçeye ve bir Farsça lügat 250 akçeye satılmıştır. Tereke kaydından anlaşıldığına göre ailesinden hiç kimsesi hayatta olmayan Mehmed Efendi'nin mirasının erkek kardeşinden olan iki kız yeğenine teslim edildiği belirtilmiştir.

Edirne'de Üçşerefeli Medrese'de eğitim görmekte iken vefat eden İbrahim Efendi b. Himmet, İstanbul'da Süleymaniye Medresesi'nde bir odada misafir olarak kalmaktaydı. İbrahim Efendi'nin 1109 tarihli terekesinin İstanbul şeriyeye sicillerine kaydedilmiş olması onun ya eğitim ya da mülazamet için İstanbul'da bulunduğunu düşündürmektedir. Terekesinde 39 kitap kaydedilen İbrahim Efendi'nin kitaplarının değeri belirtilmemiştir. İçinde *Evrak* ve yazı takımı (*kubur devat*) da kayıtlı bulunan terekenin toplam yekûnu 4346 akçedir. Kitaplara ait toplam değer ise *evrak* ve *kubur devat* düşüldükten sonra 4310 akçedir. Terekenin sonunda İbrahim Efendi'nin mirasının ne yapıldığına ve ailesinden herhangi bir varisinin olup olmadığına dair bir bilgi kaydedilmemiştir.

XVII. yüzyıla ait tespit edilebilen son talebe terekesi 1110 tarihli olup aslen Rumelili olan Abdüsselâm bin Ahmed bin Abdullah'a aittir. İstanbul'da Bahçekapısı yakınlarında Vânî Efendi Dârü'l-hadişi'nde eğitim görürken vefat eden Abdüsselâm sayıca kitabı fazla olan nadir talebelerdendir. Geride 44 kitap bırakan Abdüsselâm'ın bıraktığı bu kitapların yekûnu 7068 akçedir. Bunlardan satılanların değerinin 6320 akçe olduğunu terekedeki "Yekûn-ı kütüb-i mebî'a 6320" kaydından anlıyoruz. Bu kitaplardan en kıymetli olanlarından biri 1200 akçeye satılan *Dürer Gurer* kitabıdır. Ayrıca 2 adet *Fenari* de 920 akçeye satılmıştır. Terekede kayıtlı kitaplar arasında kıymetli sayılabilecek bir kitap da 600 akçeye

satılan *Bostan ma'a Şem 'i* dir. Ancak hatırı sayılır sayıda ve kıymette kitabı bulunan Abdüsselâm'ın bir varisi ya da akrabasının varlığı bilinmediği için terekese beytülmale kalmıştır.

Kitapların Konularına Göre Değerlendirilmesi:

Osmanlı medreselerinde okutulan kitaplar, medrese talebelerini gelecekte icra edecekleri mesleklere hazırladığı için başta fıkıh olmak üzere çok farklı alanlara ait olabilmektedir. Bu bölümde medreselerde okutulan kitaplar konularına göre sınıflandırılmış ve terekelerde en çok rastlanan eserler değerlendirilmiştir.

Fıkıh kitapları

Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan Hanefî fıkıh kitapları aynı zamanda, kadıların şerî meselelerde verdikleri hükümlerin başlıca kaynağı idiler. 1089-1110 tarihleri arasında 14 tereke kaydında 50 fıkıh kitabı kayıtlıdır. Tereke kayıtlarına baktığımız zaman en sık rastlanılan kitapların başında *Halebî* ya da *İbrahim Halebî* olarak meşhur olan *Mültekâ'l-Ebhur* gelmektedir. *Halebî* Osmanlı medreselerinde fıkıh eğitiminin başlıca eseridir. Bu esere 1089-1110 tarihleri arasında 14 tereke kaydının onikisinde rastlanmaktadır. Bunlardan 5'i *Mültekâ*, 3'i *Mültekâ'l-Ebhur*, 4'ü ise *İbrahim Halebî* şeklinde kayıtlıdır.

Fıkıh kitaplarında ikinci sırada 3 terekede geçen *Muhtasar* gelmektedir. *Muhtasar* birbirinden farklı eserlere yapılmış şerhlere verilen ortak bir isimdir. Fıkıh kitapları arasında adı sık geçen diğer bir kitap da, 3 terekede geçen *Dürer*'dir. Bu eser, tereke kayıtlarının birinde *Dürer*, ikisinde ise *Dürer* ve *Gürer* şeklinde birlikte kaydedilmiştir. 14 terekenin üçünde adı geçen kitaplardan diğerleri ise *Eşbâh Nezâyir* ve *Sadru'ş-şeri'a*'dır. Her iki eser de üç terekede aynı isimle kaydedilmiştir.

Fıkıh eğitiminin önemli bir eseri olan *Kudûrî* de 3 talebenin terekesinde yer almaktadır. İmam Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî el-Bağdadî'nin (ö.1036) Hanefî fikhına dair yazdığı *Muhtasaru'l-Kudûrî* adıyla tanınan kitabının çok sayıda şerhi yapılmış ve eser Osmanlı medreselerinde "*Kudûrî*" adıyla okutulmuştur. Bu eser 3 terekenin ikisinde *Kudûrî* olarak kaydedilirken birinde *Şerh-i Kudûrî* şeklinde kaydedilmiştir.

Dönemin fıkıh kitaplarından olan *Şerh-i Menâr* da 2 terekede geçmektedir. Bu eser Ebu'l-Berekât Hafızüddin en-Nesefî'nin (ö.1310) Hanefî fıkıh usulü üzerine yazdığı *Menârü'l-Envâr* adlı eserin şerhidir. *Metn-i Menâr* olarak kaydedilen eser ise *Menârü'l-Envâr* olmalıdır.

14 terekenin ikisinde geçen bir diğer fıkıh kitabı da *Muhtar*'dır. Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkı'ye ait olan bu eserin tam adı *ed-Dürrü'l-muhtâr*'dır. Eserde hanefî mezhebindeki sahih görüşlere ve birçok fikhî meseleye muhtasar şekilde yer verilmektedir. Bu sebeple çok rağbet görmüş ve medreselerde okutulmuş bir kitaptır.

1089-1110 tarihleri arasında tespit edilen 14 terekede bunlardan başka tespit edilmiş 20 fıkıh kitabı daha bulunmaktadır. Terekelerde adları geçen fıkıh kitapları şunlardır:

Tablo I
Tereke Kayıtlarında Geçen Fıkıh Eserleri

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
İbrahim Halebî (Mültekâ)	12	1092-1110
Muhtasar	3	1101-1110
Dürer	3	1097-1110
Eşbâh Nezâyir	3	1092-1097
Sadru'sş-şeri'a	3	1092-1097
Kudûrî	3	1097-1109
Şerh-i Menâr	2	1092
Muhtâr	2	1097-1109
Berdâî	1	1097
Câmi'u'l-Fetâvâ	1	1097
Eczâ-i Hidâye	1	1097
Hâşiye-i Muhtasar	1	1096
Kenz	1	1097
Kitâbu Müştemilü'l-Ahkam fi'l-Fıkhi'sş-Şerif	1	1096
Kitâbü't-Telvih	1	1096
Lisânü'l-Hükkâm	1	1097
Mecma'u'l-Bahreyn alayı	1	1099
Meşârik-ı İbn-i Melek	1	1097

Muhtarat-ı Nevâzil	1	1092
Münye	1	1103
Sükûk-ı Hâcibzâde	1	1101
Şerh-i Lübâb	1	1101
Tavzîh	1	1109
Tercih-i Beyyinân	1	1109
Vikâye	1	1097
Zübdetü'l-Fetâvâ nâkıs âhir	1	1101
Kıtab-ı Tavzih	1	1096

Gramer kitapları

Osmanlı medreselerinde gramer alanında okutulan birçok eser vardır ve bunlar uzun yıllar medreselerde okutulmuştur.

1089-1110 tarihleri arasında 27 farklı gramer kitabı 71 defa geçmektedir. Bu dönemde en çok rastlanan gramer kitabı kısaca *Dav* olarak kaydedilen *ed-Dav' ale'l-Misbâh*'tır. 14 terekenin yedisinde geçen bu eser, 5 terekede *Dav* şeklinde, birinde *Hayâlî Dav*, birinde de *Nahve müte'allik Dav* olarak kaydedilmiştir.

Osmanlı medreselerinde çokça okutulan İbni Hişâm'a ait *Kavâ'id-i İ'râb* adlı eser 14 terekenin beşinde geçmektedir. 5 terekenin üçünde bu şekilde yazılan eser, birinde *Kavâ'id-i İ'râb Şerhi*, diğerinde ise *Kavâ'id-i İ'râb-ı Zencânî* şeklinde kaydedilmiştir.

Gramer alanında en sık rastlanan kitaplardan biri de *Molla Câmî*'dir. Aslında *Kâfiye*'nin şerhi olan ve asıl adı *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye fî Şerhi'l-Kâfiye* olduğu halde Molla Câmî (1414-1492) tarafından yazıldığı için *Molla Câmî* adıyla bilinen nahiv kitabı en yaygın gramer kitabı olarak dikkati çekmektedir. İncelediğimiz 14 terekenin beşinde adı geçmektedir. Ancak bir kayıtta metin eksik olduğundan *Molla Câmî (Nâkıs)* olarak belirtilmiştir.

Gramer alanında sık rastlanan kitaplardan biri de İbni Hâcib unvanıyla bilinen Osman b. Ömer tarafından yazılmış olan *Kâfiye* isimli eser olup 5 farklı terekede yer almaktadır. 5 terekenin ikisinde *Kâfiye* olarak kaydedilen eser, birinde *Kâfiye mecmu'ası*, birinde *Kâfiye Mu'ribî*, diğerinde ise *Şerh-i kâfiye* olarak kaydedilmiştir.

5 terekede kayıtlı bulunan diğer bir gramer kitabı da *Avâmil*'dir. 2 tereke kaydında *Avâmil* olarak geçen kitabın ismi diğer terekelerde, *Avâmil Mu'ribî*, *Mu'rib-i Avâmil* ve *Mu'rib* olarak farklı şekillerde yazılmıştır.

Osmanlı medreselerinde okutulan diğ er gramer kitaplarından *Sarf*, *İftitâh*, *Mutavassıt*, *Şâfiye* gibi kitaplar 14 terekenin içinde dörder defa geçmektedir. Aynı şekilde *Çarperdi*, *Şerh-i Dibâce*, *Dinkoz*, *Enmuzec* de üçer defa geçmektedir. 14 terekenin ikisinde geçen kitaplar ise *Şerh-i İzzî*, *Kavâ'id-i Kurân*, *Nahiv*'dir.

Tablo II
Tereke Kayıtlarında Geçen Gramer Kitapları

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
Dav (Hayali Dav, Nahve müte'allik Dav)	7	1092-1110
Kavâ'id-i i'râb (Kavâ'id-i i'râb Şerhi, Kavâ'id-i İârâb-ı Zencânî)	5	1092-1101
Molla Câmî	5	1092-1110
Kâfiye (Kâfiye mecmu'ası, Kâfiye-i Mu'ribî, Şerh-i Kâfiye)	5	1092-1110
Avâmil (Avâmil Mu'ribi, Mu'rib-i Avâmil, Mu'rib)	5	1092-1110
Sarf	4	1097-1109
İftitâh	4	1097-1110
Mutavassıt	4	1092-1110
Şâfiye	4	1096-1110
Çarperdi	3	1092-1110
Şerh-i Dibâce	3	1096-1110
Dinkoz	3	1097-1110
Enmuzec	3	1103-1109
Şerh-i İzzî	2	1096-1110
Nahiv	2	1109-1110
Kavâ'id-i Kurân	2	1097-1101
Diba[ce] şerhi	1	1103
Kavâ'id-i Sarf	1	1103
Mecmu'a-i Sarf	1	1110
Şerh-i Merâh	1	1110
Tecvid-i Birgili	1	1109
Câmî	1	1103
Ecrumiyye	1	1103
Elfiyye-i İbn-i Mâlik	1	1096
Hacı Baba	1	1109
Hasan Paşa	1	1097

Edebiyat Kitapları

14 terekede edebiyat ve aynı zamanda dil öğretimi ile alakalı kitapların sayısı 19 olup bunlar bu dönem talebelerinin edebî eğilimlerini ve genellikle Farsça öğrenimi esnasında kullandıkları kitapları göstermektedir. 19 edebiyat kitabından dördü Şirazî'nin meşhur *Gülüstan* isimli kitabıdır. Edebiyat kitapları arasında ikinci sırada *Arûz*, *Ta'birnâme* ve *Bostan* kitapları gelmektedir. Her üç kitap da 14 terekenin ikisinde geçmektedir. Terekelerde adı geçen diğer edebî kitaplar ise şunlardır:

Tablo III
Tereke Kayıtlarında Geçen Edebiyat Eserleri

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
Ta'birnâme	2	1101-1110
Arûz	2	1099-1101
Bostan	2	1110
İzâh-ı Me'ânî	1	1101
Dîvân-ı Câmî	1	1101
Dîvân-ı Merâkî	1	1101
Gülüstan Şem'isi?	1	1097
Şerh-i ebyât	1	1110
Şerh-i Kaside-i Bürde	1	1099
Şem'î	1	1110
Hâfız	1	1110
Şem'î	1	1110

Ferâiz Kitapları

İslam miras hukukuna dair ferâiz kitapları da terekelerde sıkça geçen kitaplar arasındadır. 14 terekenin üçünde geçen bu kitapların 5 tanesi *Ferâiz* şeklinde, 3 tanesi *Metn-i Ferâiz* şeklinde, 2 tanesi bir nakıs kaydı ile *Ferâiz-i Seydî* şeklinde kaydedilmiştir. Birer defa kaydedilen diğer ferâiz kitaplarının ismi ise *Kavâ'id-i Ferâiz*, *Mecmua ani'l-Ferâiz*, *Muhtasar Ferâiz* şeklindedir.

Tablo IV
Tereke Kayıtlarında Geçen Ferâiz Eserleri

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
Ferâiz	5	1096-1110
Metn-i Ferâiz	3	1101-1109
Ferâiz-i Seydi	2	1092, 1101
Kavaid-i Ferâiz,	1	1092
Muhtasar Ferâiz,	1	1092
Mecmu'a ani'l-Ferâiz	1	1096

Mantık Kitapları

14 terekede mantığa dair sıkça karşılaşılan eserlerin başında *Kutb*, *Kutbuddin*, *Kutbuddin Seyyid* olarak üç farklı şekilde yazılan kitap gelmektedir. 14 terekede mantık ilmine dair birden fazla görülen kitaplardan biri de *Muhyiddin* olarak bilinen Hüsam-ı Kati'nin Hâşiyesidir. Bu eser de terekelerde 2 defa geçmektedir. Terekelerde adı geçen diğer mantık kitapları ise şunlardır:

Tablo V
Tereke Kayıtlarında Geçen Mantık Eserleri

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
Kutb (Kutbuddin, Kutbuddin Seyyid)	3	1096-1109
Muhyiddin (Hüsam-ı Kati)	2	1096-1110
Fenarî	1	1110
Hâşiyeye-i Küçük	1	1097
Hüsam-ı Kati	1	1096
İsagoci	1	1101
Kazımîr	1	1099
Kul Ahmed ale'l-Fenari	1	1096
Mantık	1	1109
Metali	1	1092
Mirzacan Kadızade	1	1096
Sâdeddin	1	1097

Belagat Kitapları

Osmanlı medreselerinde sıkça okutulan Belagat ilmine ait eserlerden 14 terekede 5 kitabın ismi 12 defa geçmektedir. Bunlardan en çok adı geçen kitap tam adı *Telhîsü'l-miftah* olan ancak terekelerde *Telhis*, *Metn-i Telhîs* ya da *Metn-i Miftah* olarak kaydedilen kitaptır. Bu kitaba 14 terekenin dördünde rastlanmaktadır.

Sık geçen belagat kitaplarından bir diğeri de *Ta'limü'l-müte'allim* olarak kısaltılan ve tam adı *Ta'limü'l-müte'allim tarîkû't-te'allim* olan eserdir. 14 terekenin üçünde geçen bu kitabın biri *Mukaddime-i Ta'lim-i Müte'allim* şeklinde kaydedilmiş olduğundan eserin sadece mukaddime kısmı olmalıdır. Diğeri iki kitaptan biri ise *Ta'limü'l-Müte'allim ma'a şerh* şeklinde şerhi ile birlikte kaydedilmiştir.

14 terekede adı geçen belagat kitaplarından *Mutavvel* de üç defa geçmektedir. Ancak bunlardan birisi eksik nüsha olduğu için *Seyyid ale'l-mutavvel nâkıs* şeklinde kaydedilmiştir.

Terekelerde tespit edilen belagat kitaplarından *Risâle-i İstiâre* ve *Risâle-i Vaziyye?* ise birer defa geçmektedir.

Tablo VI
Tereke Kayıtlarında Geçen Belagat Eserleri

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
Telhîs (Metn-i Telhîs, Metn-i Miftâh)	4	1092-1110
Ta'lim-i müte'allim (Mukaddime-i Ta'lim-i Müteallim)	3	1097-1110
Mutavvel (Seyyid ale'l-mutavvel nâkıs)	3	1101

Lügat Kitapları

Lügat kitapları medrese talebelerinin her dönemde sıkça kullandıkları kitaplardandır. Bu sebeple bu dönemde de 14 terekenin 9'unda lügat kitaplarının adı geçmektedir. Bu 10 lügatin dördü bir Farsça-Türkçe sözlük olan *Şâhidî*'dir. *Ahterî*, *Fârisî lügat*, *Lugât-i Ferište*, *Lugât-i Türki ma'a Arabî*, *Lügât-ı Fârisî* gibi lügatler de 14 terekede adı geçen diğeri sözlüklerdir.

Tablo VI
Tereke Kayıtlarında Geçen Lügat Eserleri

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
Şâhidî	4	1101-1109
Ahterî	1	1101
Farisî lügat	1	1092
Lugât-ı Ferište	1	1097
Lugât-ı Türkî ma'a Arabî	1	1110
Lügât-ı Fârisî	1	1103

Akâid Kitapları

Medrese talebeleri tarafından okunan eserler arasında akaid ilmine ait eserler de bulunmaktadır. 14 terekede dört farklı eserin adı 9 defa geçmektedir. Bunlardan en sık kullanılanı ise Taftazani'nin *Şerhu'l-Akâid* adlı kitabıdır. Bu kitap terekelerde *Şerh-i akâid* olarak kaydedilmiş olup 5 defa geçmektedir.

Akaid kitaplarından *Molla Celâl* 2 defa, *Akayid* ve *Risale fi'l-Akayid* adlı kitaplar da birer defa geçmektedir.

Tablo VII
Tereke Kayıtlarında Geçen Akaid Eserleri

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
Şerh-i Akâid	5	1092-1102
Molla Celal	2	1096
Akayid	1	1109
Risale fi'l-Akâid	1	1096

İlm-i hâl Kitapları

İlm-i hal kitapları da Osmanlı medreselerinde okutulan kitap türlerinden biridir. 14 terekenin sekizinde bu türden kitaplara rastlanmaktadır. Bunlar arasında adı en sık geçen kitap *Risâle-i Birgili*'dir. 4 talebe terekesinde geçen bu kitabın adı *Risâle-i Birgili*, *Birgili Risâle* ve *Birgivi* şeklinde farklı şekilde de yazılmaktadır.

Tablo VIII
Tereke Kayıtlarında Geçen İlm-i Hal Eserleri

Eserin Adı	Terekelerdeki Sayısı	Geçtiği Tarih
Risâle-i Birgili (Birgili Risâle, Birgivi)	4	1097-1110
Tarîkât-ı Muhammediye	1	1097
İksîr-i Devlet	1	1101
Pendname	1	1092
Seyyid Alizâde	1	1103

Terekelerde geçen kitapların diğeri ilim dallarına göre dağılımına bakılacak olursa Tefsir alanında (4 kitap) *Keşşaf-ı Seydi*, *Risâle-i Tefsîr*, *Tefsîr-i Kurtubî*, *Ebulleys*; Tarih alanında (4 kitap) *Tuhfetü'l- Mülûk*, *Ruznâme*, *Füsul-i Hall-i Akd*; Hadis alanında (4 kitap) *Cami 'u ş-sağir Seyyid*, *Metn-i Mesabih*, *Hadis-i Erba 'în*, *Metn-i Meşârık*; Kelam alanında (3 kitap) *Fıkh-ı Ekber*, *Hâşiye-i Hayâlî*, *Tevâlî*; Tıp alanında (3 kitap) *Bukratü't-tıbb?*, *Cerrah-nâme*, *Yadigâr-ı ibni Şerif*; Tasavvuf alanında (2 kitap) *Gojdevânî*, *Râhâtü'l-Kulûb*; Siyer alanında (2 kitap) *Siyer-i Ebu'l-feth*, *Dakâyiku'l-hâkâyık*; Arapça eğitiminde (2 kitap) *Şerh-i Sekkâki*, *Karasinan Şerh-i Şâfiye* ve Matematik alanında (2 kitap) *Eşkâl-i Te'sîs*, *Şerh-i Cezerî* gibi kitapların ve Ahlak kitapları olarak *İksîr-i Devlet*, *Pendnâme* ve *Seyyid Alizâde* karşımıza çıkmaktadır.

Kitapların Terekelerde Yer Alma Sıklıklarına ve Fiyatlarına Göre Değerlendirilmesi

XVII. yüzyıla ait incelenen terekelerde adı geçen kitapların terekelerde yer alma sıklıklarına bakıldığında bunlar arasında öncelikle İbrahim Halebî'nin *Mültekâ'l-Ebhur* isimli kitabının geldiği görülmektedir. İncelenen 14 terekenin onikisinde adı geçen İbrahim Halebî ya da *Mültekâ* fıkıh alanında en çok müracaat edilen eserdir. Eserin terekelerde geçen fiyatının 100 ile 1100 akçe arasında değiştiği görülmektedir. En düşük fiyattan en yüksek fiyata doğru bir sıralama yapıldığında, 1103 tarihli terekede kaydedilen *Mültekâ* 100 akçe iken, 1097'de 140, 1099'da kaydedilen iki terekeden ilkinde 155 diğesinde ise 315, 1103'de 400, 1093 ve 1109 tarihlerinde kaydedilen iki terekede 440, 1093'te 480, 1097'de 500, 1109'da 580, 1092'de 805 akçelik bir fiyat değişimi görülmektedir. 1101'de ise 1100 akçe olarak kaydedilmiştir. Fiyatlardaki bu farklılık enflasyonun

yanısına yazma eser değerini etkileyen faktörler olarak hat, cilt, tezhib gibi yazmayı farklı kılan özelliklerden kaynaklanıyor olmalıdır.

XVII. yüzyıla ait incelenen 14 tereke içerisinde adı ikinci sıklıkta geçen eser ise miras hukuku derslerinde okutulan *Ferâiz* kitabıdır. Bu eser terekelerde *Ferâiz*, *Metn-i Ferâiz* ya da *Muhtasar Ferâiz* olarak 13 defa geçmektedir. Bu 13 terekenin sekizinde kitaplar müstakil olarak fiyatlandırılmış, bir terekede ise fiyat belirtilmemiştir. Buna göre 1009 tarihli terekede kaydedilen bir *Ferâiz* kitabının değeri 15 akçe, 1110'da ise 40 akçe olarak kaydedilmiştir. Diğer *Ferâiz* kitapları da 1101'de 105, 1097'de 150, 1101'de 180, 1109'da kaydedilen iki terekenin ilkinde 200, diğerinde 250 ve 1092 tarihli terekede ise 805 akçe olarak değerlendirilip kayda geçirilmiştir.

İncelenen terekelerde adı sık geçen diğer bir eser de *ed-Dav' ale'l-Misbâh* isimli eserdir. Bu eser terekelerde kısaca *Dav* şeklinde kaydedilmektedir. İncelenen 14 terekenin altısında *Dav* şeklinde, bir tanesinde *Nahve müte'allik Dav* şeklinde kaydedilmiştir. 1110 tarihinde kaydedilen *Nahve müte'allik Dav* tespit edilen eserlerin içinde 60 akçe ile en düşük fiyata sahiptir. 1097'de kaydedilen *Dav* 61 akçe, 1109'da 160, 1110'da 180 ve 1092 tarihinde kaydedilenlerden ilki 220, diğer ise 580 akçe olarak fiyatlandırılmıştır.

Molla Câmi terekelerde sık geçen kitaplardan biridir. İncelediğimiz 14 terekenin altısında bu eser kayıtlıdır. Altı eserin dördü *Molla Câmi'* şeklinde kaydedilirken, bir tanesi *Câmi* olarak kısaltılmış, bir tanesinin de eksik nüsha olduğu *Molla Câmi (Nâkis)* şeklinde belirtilmiştir. 1097 tarihli terekede kayıtlı bulunan bu eksik nüsha *Molla Câmi'*ye 41 akçe fiyat biçilmiştir. 1110'da kaydedilen diğer bir eserin ise 200 akçe olduğu görülmektedir. Diğer kitaplar ise 1103'te 220, 1097'de 225, 1109'da 280 ve 1092'de de 655 akçe olarak fiyatlandırılmıştır.

Kurân-ı Kerim de talebelerin kitapları arasında terekelerde yer almaktadır. Terekelerde Kurân-ı Kerim için *Kelâm-ı Kadim*, *Kelânullah*, *Mushâf-ı Şerif* ifadeleri kullanıldığı görülmektedir. 14 terekenin beşinde Kurân-ı Kerim olduğu tespit edilmiştir. Bunların terekelerde fiyatlandırılmasına bakılacak olursa 1109 tarihli terekede 500 akçe, 1101 tarihli terekede 600 akçe, 1097'de 1500 ve 1103'de 2151 ve 1092 tarihli terekede ise 3000 akçe ile fiyatlandırılmıştır.

Medreselerde okutulan kitaplar arasında Birgivi diye bilinen Mehmed Efendi'ye aid *Risâle* de sıkça görülmektedir. Bu kitabın ismi terekelerde *Birgili*

Risâle, *Risâle-i Birgili*, *Birgivi* şeklinde üç farklı şekilde yazılmıştır. İncelenen 14 terekenin dördünde kayıtlı bulunan bu eserin fiyatlarına bakılacak olursa 1097 tarihli terekede 50 akçe olarak, 1110'da 60 ve 1103 tarihinde 65 akçe olarak fiyatlandırılmıştır. 1097 tarihli başka bir terekede geçen eserin ise 220 akçe olarak değerlendirildiği görülmektedir.

14 terekenin dördünde kayıtlı bulunan diğer bir eser de *İfıtâh*'tır. Bu eserin fiyatı yakın tarihlerde farklılık göstermektedir. İlk defa 1097 tarihli terekede görülen *İfıtâh* 50 akçe olarak fiyatlandırılmıştır. Bununla birlikte 1097 tarihli başka bir terekede 80, 1110'da 80, 1109'da ise 130 akçe olarak değerlendirilmifitir.

14 terekenin dördünde geçen eserlerden biri de *Sarf* olarak kaydedilen gramer kitabıdır. Bunlardan 1103 tarihli terekede geçen kitap 40 akçe olarak kaydedilirken 1097 tarihli terekede 77 akçe olarak değer bulmuştur. Diğer iki sarf kitabı ise 1109'da 100 ve 1097'de 105 akçe olarak fiyatlandırılmıştır.

şâhidî olarak kaydedilen eser de dört terekede mevcut olup 1103'te 25, 1109'da 40, 1101'de 65 ve 1109 tarihinde ise 160 akçe olarak değerlendirilmifitir.

Terekelerde adı birden fazla geçen eserlerden biri de *Eşbâh ve Nezâvir*'dir. 14 terekenin üçünde bulunan bu eserin fiyatı 1092 tarihli terekede kaydedilmemiştir. 1097 tarihli iki terekenin birinde 199 diğerinde ise 500 akçe olarak değerlendirilmifitir.

Sadru'ş-şeri'a isimli eser de 14 terekenin üçünde kayıtlıdır. 1109 ve 1097 tarihli terekelerde geçen iki eser 300 akçe olarak değer bulmuşken 1092 tarihli terekede 715 akçe olarak fiyatlandırılmıştır.

mezbûrda sâkine vâlidesi Aişe binti Tayyib? ile li-ebeveyn er karındaşları Mustafa ve Halil ile li-ebeveyn kız karındaşları Hadice ve Fatıma'ya munhasıra olmağın mezbûr Hüseyin maraz-ı mevle marîz oldukda yanında olan hüccetle terekesini ahz ve bey'a ve hâsıl olan meblağı kazâ-i mezbûrda zikr olunan veresesine irsâle Ebubekir Efendi b. Aziz ve Muid Derviş Efendi nâm kimesneler huzûrlarında Ahmed Çelebi ibn-i Himmet Efendi ve Ali Çelebi nâm kimesneler şehâdetleriyle vasiyy-i muhtâr eyledikleri fahrü'l-kudât Himmet Efendi ibn-i el-Hâc Seydi talebiyle tahrîr olunan terekesidir. Fî 2 Cemaziyelâhir sene [10]89.

En'âm-ı şerîf

2

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or a list of items, written in a cursive script. The text is arranged in several columns and includes various names, dates, and possibly monetary values. Some legible fragments include:

- Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal document or a list of items.
- Phrases such as "Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal document or a list of items."
- References to names and dates, such as "Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal document or a list of items."

2

15 Rebiulâhir 1092
(İstanbul ŞS, TSMA, 242, 18)

Mahmiye-i İstanbul'da Rüstem Paşa Medresesi'nde sâkin iken bundan akdem vefat eden Mustafa Efendi b. Şaban'ın veraseti li-ebeveyn kız karındaşı Hadice ile li-ebeveyn ammi oğulları Mehmed Ağa ve el-Hâc Ali ibn-i Ramazan'a munhasıra olduğu şeran zahir olduktan sonra müteveffâ-yı mezbûrun tahrîr ve beyne'l-verese taksim olunan terekesidir ki vech-i âtî üzere zikr olunur. Fi'l-yevmi'l-hadi ve'l-ışrin mine'l-Muharremi'l-haram sene 1128.

Kitap Adı	Fiyatı
Kelamullah	3000
Eşbâh [ve] Nezâyir	400
Çarperdi, Farisî lügat, Mutavassıt ve Ferâiz-i Seydi alayı	200
Kavaid-i İrab ve Hâşiye-i Hayali ve Şerh-i Akâid ve Dav ve Avâmil-i Mu'ribî alayı	220
Muhtarat-ı Nevazil	500
Kütüb alayı	60
Kavaid-i İrab-ı Zencani, Hadis-i Erba'în, Şerh-i Sekkaki alayı	400
Hırdavat maa pištahta	300
Muhtasar Ferâiz, Mültekâ metni mufassal, Kavaid-i İrab Şerhi	805
Sadrü'ş-Şeria, Pendname, Şerh-i Akâid, Ebulleys, Mukaddime, Şerh-i Menar alayı	715
Metn-i Miftah, Kavaid-i Ferâiz, Metali Dibacesi Şerhi	270
Risale-i Şafiye	260
Harac-name/Cerrah-name, Kavaid-i İrab ba-şerh-i Kâfiye, Keşşaf-ı Seydi, alayı	700
Molla Cami, Şerh-i Menar, Yadigar-ı ibni Şerif ve kıta Tefsir-i Kurtubi, alayı	655
Yekûn-ı kütüb	8085

3

1 Cemaziyelâhir 1092

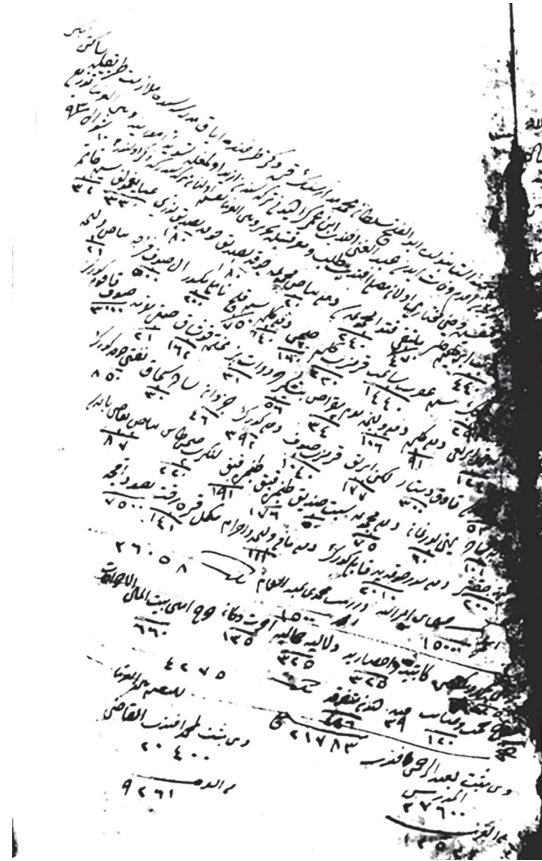
(Mülga Beledî Kassamlığı, 15, 17a)

Mahmiye-i İstanbul'da Sultan Süleyman Han aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufran hazretlerinin bina eylediği Tıp medresesinde sâkin iken bundan akdem vefât eden Hüseyin Efendi bin Osman nâm kimesnenin verâseti vâlidesi Havva'ya münhasıra olduktan sonra müteveffâ-yı mezbûrun vesâyasını tenfize ber-mûceb-i hüccet-i şer'iyeye vasiyy-i muhtârı olan İsmail Ağa bin Mehmed ve nâzırları olan Ahmed Efendi ve Hasan Efendi talebleriyle tahrîr olunan terekesidir ki zikr olunur. Fî Gurre-i Cemaziye'l-âhire sene 1092.

Not: Kitap adları kaydedilmemiştir.

Kitab Adı	Adedi	Fiyatı
Kitab	10	400
Defa Kitab	6	350
Defa Kitab	5	280
Defa Kitab	15	200
Defa Kitab	5	400
Defa Kitab	5	180
Defa Kitab	10	121
Piştahta ve evrâk		100

4

4

10 Şevvâl 1093

(İstanbul Ş.S. (TSMA), 243, vr.7)

Mahmiye-i İstanbul'da Ebu'l-feth Sultan Mehmed medârisinin Karadeniz tarafında Ayak medresesinde mülâzemet tarikiyle sâkin iken bundan akdem vefât eden Abdülganî Efendi ibn-i Ömer'in deyni terekesinden ezyed olmağla tesviye-i emvâlîne ve beyne'l-guremâ tevzî' ve taksîmine vasiyy-i muhtârî olan Musli Efendi taleb ve ma'rifetiyle tahrîr ve beyne'l-guremâ taksîm olunan terekesidir ki zikir olunur. Fi 10 Şevvâl 1093.

5

13 Zilkade 1096

(Mülga Beledî Kassamlığı, 18, 93b)

Fi'l-asl vilâyet-i Rumelinde Tırhala kazâsı ahâlisinden olup mahmiye-i İstanbul'da vaki merhûm Sinan Paşa Medresesi'nde sâkin iken bundan akdem vefât eden İbrahim Çelebi ibn-i İbrahim nâm kimesnenin zikr olunan kazada sâkin veresesine isâle ber-mûceb-i hüccet-i şeriyeye vasiyy-i muhtârı olan es-Seyyid Ahmed Çelebi ibn-i Hüseyin talebiyle tahrîr olunan terekesidir ki zikr olunur. Fî 13 Zilkade sene (10)96.

Müteveffâ-yı mezbûrun kütübüdür ki sanduğı içinde vaz olunup merkum yedine virilmeğın bu mahalle şerh virildi.

Not: Fiyatları kaydedilmemiştir.

Kitap Adı	Adedi
Hâşiye-i Tasdikat	1
Kul Ahmed ale'l-Fenari	1
Şerh-i Akâid	1
Hâşiye-i Halhali	1
Mirzacan Kadızade	1
Kitab-ı Tavzih	1
Monlazade	1
Tevali	1
Kutbuddin	1
Çarperdi	1
Ferâiz	1
Mecmua ani'l-Ferâiz	1
Şerh-i İzzî	1
Risale fi'l-Akayid	1
Hâşiye-i Muhtasar	1
Elfiyye-i İbn-i Malik	1
Molla Celal	1
Hitati	1
Isamüddin ale'l-Cami	1
Şerh-i Cezeri	1

Seyyid Kutbüddin	1
Kitabü't-Telvih	1
Şafiye	1
Hüsam-ı Kati	1
Risale-i Vaziyye?	1
Risale-i İstiare	1
Şerh-i Dibâce	1
Bazı Evrâk-ı perîşân	1
Kitabu Müştemilü'l-Ahkam fi'l-Fıkhî'ş-Şerif	1

6

6

9 Rebiulevvel sene 1097

(Kısmet-i Askeriye, 12, 57a)

Fi'l-asl Şâm-ı cennet-meşâm mahallâtından Ammâriye mahallesi ahâlisinden olup mahmiye-i İstanbul'da Sultan Mehmed aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân binâ eylediği medârisden Karadeniz tarafında baş ta'bir olunan medrese hucurâtının birinde müsâferet vechi üzere sâkin iken bundan akdem vefât eden Fazlullah Efendi b. İbrahim b. Abdüssamed'in verâseti zikr olunan Ammâriye mahallesinde sâkine kızları Fatıma ve Havva'ya ve li-ebeveyn ammî oğlu Nuri Efendi'ye münhasıra olduğu şer'an zâhir oldukdan sonra müteveffâ-yı mezbûrun terekesini kabz ve veresesine îsâle vasiyy-i muhtâr olan Ahmed Çavuş bin Hüseyin talebi ile tahrîr olunan tereke-i müteveffâ-yı mezbûrdur ki ber-vech-i âti zikr olunur. Fî 9 min Rebi'u'l-evvel sene [10]97.

Kitap Adı	Adedi	Fiyatı
En'âm-ı Şerîf	1	120
Dürer	1	300
Eşbâh-ı Nezâyir	1	199
Lisânü'l-Hükkâm	1	180
Mecmu'a	1	180
Def'a Mecmu'a, beyaz kağıt	2	120
Evrâk-ı perişân	3	200
Yekûnkütüb		1359

7

23 Rebiulahir 1097

(Kısmet-i Askeriye, 12, 110b-11a)

Mahmiye-i İstanbul'da merhûm Rüstem Paşa Medresesi'nde sâkin iken bundan akdem vefât eden Hasan Efendi bin Mustafa'nın verâseti li-ebeveyn ammî oğulları olup Vilâyet-i Anadolu'da Kütahya sancağında Şeyhlü kazâsında sâkin Musa ve Ahmed nâm gâiblere münhasıra olduğu şer'an zâhir oldukdan sonra müteveffâ-yı mezbûrun terekesini ahz ve kabz ve mezbûrân Musa ve Ahmed'e îsâle dahi vasiyy-i muhtâr olan Mahmud Paşa mahallesinde sâkin İbrahim Çelebi bin Abdullah talebiyle tahrîr olunan terekesidir ki vech-i âti üzere zikr olunur. Fî 23 min Reb'u'l-âhir sene [10]97.

Kitap Adı	Adedi	Fiyatı
Kelâmullah	1	1500
Dav ve Seyyid Ali-zâde	1	61
Nâkıs mecmu'a ve Mu'rib	1	37
Molla Câmî	1	225
Mecmu'a ve Lugat	1	33
Fahri ed'iyası? ve Sarf	1	77
Kavâ'id-i Kurân	1	5
Mecmu'a evrak	1	39
Mecmu'a ve İnşâ ve İmâd	1	30
Evrâk-ı perişân	1	50
Def'a evrak	1	75
Gülistân Şem'îsi?	1	305
Meşârik-ı İbn-i Melek	1	750
Tarîkât-ı Muhammediye	1	465
Kâfiye ve Gülistân	1	200
Dinkoz ve Kâfiye ve Ferâiz	1	150
Birgili Risâle	1	220
Ta'lim-i müte'allim	1	175
Sadru's-şeri'a	1	300
Hutût-ı Kadı	1	
Kenz	1	1205
Def'a Kadı	1	

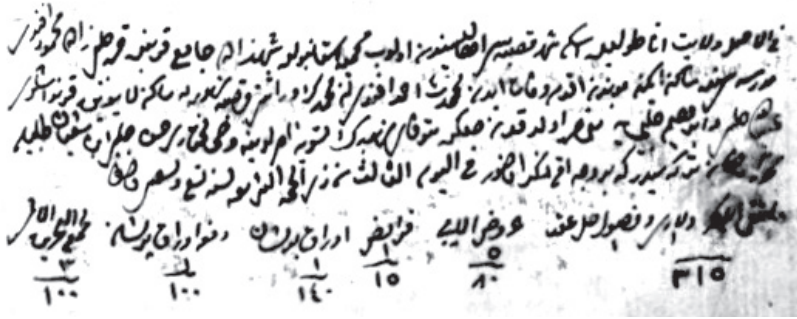
dem vefât iden Tatar Ali hoca bin (boş) zâhirde vâris-i ma'rûfu olmamakla terekesi cânib-i beytü'l-mâle âit olmağın mahmiye-i İstanbul'da bi'l-fi'il beytü'l-mâli'l-hâs emini olan fâhrü'l-akrân Ömer Ağa bin Osman tarafından vekîl-i müsecceli olan diğeri Ömer Efendi bin Mustafa ma'rifetiyle tahrîr olunan terekesidir ki ber-vech-i âti zikr olunur. Fî 23 min Cemâziye'l-âhir sene [10]97.

Kitap Adı	Adedi	Fiyatı
İbrahim Halebî	1	140
Nâkıs Molla Câmî	1	41
Sâdeddin ve Kâfiye-i Mu'ribî	1	66
Mecmu'a-i Türki	2	44
Muhtâr ma'a Vikâye Şerh-i akâid ma'a Gülistân	1	50
Râhâtü'l-Kulûb	1	43
Tecvîd-i Kurân ma'a Musavverât	1	180
Hâşiyeye-i Küçük ma'a Risâle-i Tefsîr ma'a nâkıs Mutavas-sıt ma'a Hasan Paşa ma'a Berdaî	1	150
Lugât-i Ferište ma'a En'âm-ı Şerif	1	16
Evrâk-ı Perişân	1	15
Piş tahta	1	21

Efendi'ye münhasıra olduğu şer'an zâhir olduğundan sonra müteveffâ-yı mezbûrun tahrîr ve beyne'l-verese taksîm olunan terekesidir ki ber-vech-i âti zikr olunur. Fî 9 min Receb sene [10]97.

Kitap Adı	Adedi	Fiyatı
Eşbâh-ı Nezâyir	1	500
Câmi'u'l-Fetâvâ	1	120
Şerh-i Kudûrî	1	200
Beyaz Mecmu'a	2	100
Eczâ-i Hidâyec	18	200

10

10

3 Zilhicce 1099

(Kısmet-i Askeriye, 13, 27b-28a)

Fi'l-asl vilâyet-i Anadolu'da Eskişehir kasabası ahâlîsinden olup mahmiye-i İstanbul'da Şehzâde cami'i kurbunda Karaçelebizâde Mahmud Efendi Medresesi'nde sâkin iken bundan akdem vefât eden Mehmed bin Ahmed Efendi bin Mehmed'in verâseti kasaba-i mezbûrede sâkin li-ebeveyn karındaşları Abdullah Çelebi ve İbrahim Çelebi'ye münhasıra olduğundan sonra müteveffâ-yı mezbûrun tesviye-i emirlerine vasiyy-i muhtârları Hasan Çelebi b. Şaban talebiyle tahrîr olunan terekesidir ki ber-vech-i âti zikr olunur. Fi'l-yevmi's-sâlis min Zilhicce'ti'ş-şerîfe li sene tis'â ve tis'in ve elf. [3 Zilhicce 1099]

Kitap Adı	Adedi	Fiyatı
Mültekâ [Ebhur] ve Lârî ve Füsul-i Hall-i Akd	1	315
Arûz alayı	5	80
Ferâiz	1	15
Evrâk-ı Perîşân	1	140
Def'a Evrâk-ı Perîşân	1	100
Mecma'u'l-Bahreyn alayı	3	100
Kazımîr ve metn-i Bukratü't-tıbb/tayyib? ve Karasınan Şerh-i Şâfiye ve Şerh-i Kaside-i Bürde	1	170
Cevâmi'-i Ezheriye alayı	2	80
Mültekâ'l-ebhûr cüzleri	1	155

11

7 Rebiulevvel 1101

(Kısmet-i Askeriye, 16, 6b-7a)

Mahmiye-i İstanbul'da merhûm Sultan Mehmed hân tâbe-serâh câmi'-i şerîfi medreselerinin Akdeniz tarafında vâki' çifte baş medresesinde sâkin iken bundan akdem vefât eden Abdulkerim Efendi bin Ahmed Efendi'nin verâseti li-ebeveyn kız karındaşı Fatıma nâm hâtun ile li-eb er karındaşı Mehmed Efendi'ye münhasıra olduğu şer'an zâhir ve nümâyân oldukdan sonra müteveffâ-yı mezbûrun terekesi bir def'a kassâm-ı sâbık merhûm Emir Ağazâde gününde tahvîn ve ba'de ihrâci'l-masârif ma'adâsı ki veresesine teslim için olunup lâkin meks ile ekser eşya harâbe müşrif olmağın yine müteveffâ-yı merkûmun vasiyy-i muhtârı fahrû'l-müderresini'l-kirâm Kerimzâde Mehmed Remzi? Efendi'nin talebiyle ...? tahrîr ve taksîm ve fûruht olunan terekesidir ki vech-i âti üzere zikr olunur. Fî 7 min Rebi'u'l-evvel sene 1101.

Kitap Adı	Adedi	Fiyatı
Kelâm-ı Kadîm	Cild 1	600
Sürûri-i/Şezûli-i Mekkî	Cild 1	70
Avâmil? Ahterî	1	385
Şerh-i Lübâb	1	50
Ta'bîrnâme ma'a Ruznâme	1	355
Dîvân-ı Câmi		42
Mültekâ'l-Ebhur	1	1100
Mutavvel ma'a	2	200
Seyyid ale'l-mutavvel nâkis		90
Dîvân-ı Merâkî	1	12
Mutavvel	1	500
Müfid/Mukayyid ale'l-muhtasar		65
Ferâiz-i Seydî nâkis		90
Metn-i Menâr ve İsagoci		120
Eşkâl-i Te'sîs		41
Mecmu'a	1	24
Berzenci? ve Kavâ'id-i İ'râb	1	32
Kavâ'id-i Kurân ve Ruznâme	1	39

Muhtasar	1	450
Metn-i Telhîs ve Şâfiye	1	280
Mecmu'a-i Mantık	1	90
Metn-i Ferâiz	1	180
İzâh-ı Me'ânî	1	40
İksîr-i Devlet	6	76
Mecmu'a-i Latife	1	102
Şâhidî	1	65
Gojdevânî ma'a Sultanşah	1	81
Muhyiddin	1	65
Zübdetü'l-Fetâvâ nâkıs âhir	23	300
Arûz ve Metn-i Ferâiz	1	105
Sükûk-ı Hâcibzâde nâkıs eczâ	8	80
Evrâk-ı Perîşân	1	400

12

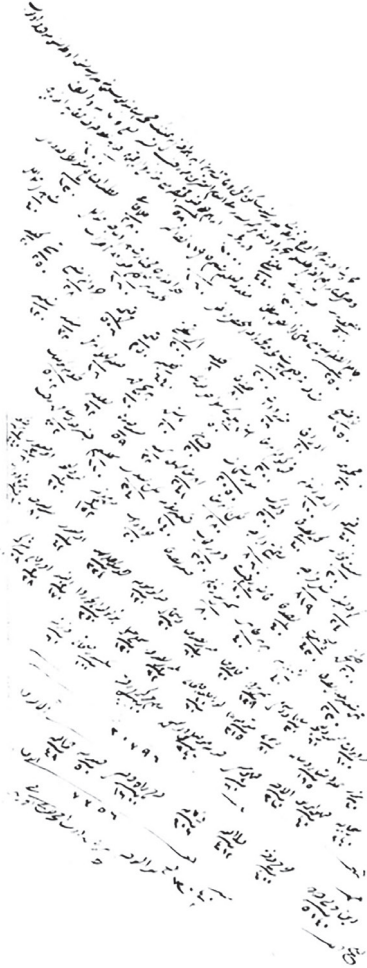
10 Şevval 1103

(İstanbul ŞS, TSMA, 264, 6a)

Fi'l-asl vilâyet-i Rumelinde Filorina kazasına tabi Revendik/Rondik nâm karye sâkinlerinden olup mahmiye-i İstanbul'da Süleymaniye Dârü'l-hadîsi'nde sâkin iken bundan akdem vefât eden Mehmed Efendi b. Ömer b. Mehmed'in veraseti karye-i mezbûrede sâkineli-ebeveyn er karındaşı kızları Fatıma ve Aişe'ye münhasıra olduktan sonra müteveffâ-yı mezbûrun ba-hüccet-i şeriyye tesviye-i umuruna vasiyy-i muhtarı Kazgancılar Mahallesinde sâkin Ali Beğ b. İbrahim talebiyle tahrîr olunan terekesidirki vech-i âti üzere zikir olunur. Fî 10 Şevval sene 1103.

Kitap Adı	Fiyatı
Mushaf-ı Şerif	2151
Mültekâ	400
Metn-i Meşarik	250
Câmî	220
Birgivi ve Münye	65
Metn-i Mesabih cild-i sani	120
İbrahim Halebî	100
Mecmua	220
Tuhfetü'l- Müluk	113
Sarf	40
Seyyid Alizade	50
Diba[ce] şerhi	35
Şâhidî	25
Kavaid-i Sarf	50
Muhtasar	21
Dinkoz	100
Hadika-i?	300
Lügât-ı Fârisî	255
Şerh-i Akâid	20

Hayali Dav	150
Sirac-ı Musalli	20
Kuduri	30
Ecrumiyye, Enmuzec	60
Gülistân	70

13

20 Receb 1109

(İstanbul ŞS, TSMA, 267, 179)

Mahruse-i Edirne'de Üçşerefeli Medresesi'nde sâkin iken vefât eden İbrahim Efendi b. Himmet'in mahmiye-i İstanbul'da Süleymaniye Medresesi'nde odası mevcut olup vasiyy-i muhtarı Ali Efendi talebiyle tahrir olunan terekesidir. Fi'l-yevmi'l-ışrin min Receb li-sene tisa ve mie ve elf.

Kitap Adı	Fiyatı
Mushâf-ı Şerif	500
Sadr-ı Şeri'a	300
Mültekâ	440
Dürer Gürer	1000
İbrahim Halebî, Dav, Muhtasar ma'a ..., ..., ...,	580
Sarf, Akayid, Enmuzec	100
Câmi'u's-sağir Seyyid ma'a Metn-i Ferâiz Mantık	250
Mukaddime-i Ta'lîm-i Mûte'allim, Hacı Baba, Fıkh-ı Ekber	160
Molla Cami	280
Kutb, İftitâh, Mutavassıt, Kuduri	130
Tavzih	150
Şafiye, Tercih-i Beyyinân, Mecmua-i Mahmud Efendi, Telhis, Ferâiz	200
Nahiv, Enmuzec, Muhtar, Şâhidî, Dîbâce, Avamil, Tecvid-i Birgili, Kavâ'id-i İ'râb	160
Şâhidî Avamil	40
Mecmu'a	20
Evrak	20
Kubur devat	16

14

13 Rebiulahir 1110

(Kısmet-i Askeriye, 19, 94a)

Bostânî mütেকâ'idlerinden olup mahmiye-i İstanbul'da Bağçekapısı kurbunda Vâni Efendi Dârü'l-hadisinde sâkin olup bundan akdem vilâyet-i Rumelin'de Ölgün? Kasabasında misâfîren vefât iden Abdüsselâm bin Ahmed bin Abdullah'ın zahirde vâris-i ma'rûfu olmayup cemî' terekesi cânib-i beytü'l-mâle âid olmakla hadîka-i hâssa-i şehri-yârîde bi'l-fi'l bostan-cıbaşı vezâif-i mezbûresi beytü'l-mâllerini kabza taraf-ı şâhîden bâ-hatt-ı şerif me'mûr olan umdetü'l-havass izzetlü Mustafa Ağa bin Abdullah bin Mehmed'in kuyumcubaşısı tarafından vekil-i müsecceli Osman Bey bin Süleyman ma'rifetiyle müteveffâ-i mezbûrun vech-i âti üzere tahrîr olunan terekesidir ki zikr olunur. Fî 13 min Rebi'u'l-âhir sene 1110.

Kitap Adı	Adedi	Fiyatı
Dürer Gürer		1200
Gülistân ma'a Bostan?		400
Lugât-i Türkî ma'a Arabî	2	400
Lugât-i Efal?		100
Dav	2	180
Mahmudiye		80
İftitâh		80
Menâsik		60
Bostan ma'a Şem'i		600
Şerh-i Merah		50
Nahv-i kâtibî?		50
Muhtasar		200
Telhis		120
Şerh-i Dibâce		60
Ta'birnâme ma'a Şem'i		160
Muhyiddin	1	8
Molla Câmi'		200
Çarperdi		200
Risâle-i Birgili		60
Kudbüddin ma'a şerh		120
Şâfiye		120
Kâfiye mecmu'ası		80

Siyer-i Ebu'l-feth		60
Ta'limû'l-Müte'allim ma'a şerh		180
Dakâyıku'l-hâkâyık		60
Hâfiz		80
Şerh-i İzzî		40
Mecmua-i sarf		250
Dinkoz		50
Şerh-i Dibâce		60
Fenârî	2	920
Ferâiz		40
Mutavassıt		60
Ahmed Çelebi		80
Muğrib Avâmil		40
Şerh-i ebyât		60
Nahve müte'allik Dav		60
Mecmu'a ve evrak		130
Kütüb	Cild 6	270
Def'a Evrâk-ı perişân		100
Yekûn-ı kütüb-i mebî'a		6320